

Pulszky Ferenc házai*

Csorba
László

Az ifjak szilajon ülik meg ágaskodó paripáikat, és egymás mellé sorolva, ünnepi menetbe rendeződnek. Előttük négylovas kocsikon fegyveres harcosok és hosszú tunikás kocsihajtók vonulnak. Odébb a város idős polgárai, azután zenészek és a szertartási kellékeket, mézet, kalácsot, vizeskorsókat cipelő fiatalemberek sora. Juhokat, üszöket hajtanak a szolgák, majd áldozati eszközökkel, tálakkal, füstölőkkel a kezükben nőalakok közelítenek a székeken üldögélő istenek és a félistenekké emelkedő ősök csoportja felé...

Amikor a '90-es években, a posztoszocialista Szlovákiában lassan magához térő Eperjesen először pillantottam meg Pheidiasz egykori akropoliszi teremtményeinek nagyszerű 19. századi másolatait, a Panathenaia-menet tagjai igencsak szokatlan társaságban várták a városvédő Pallasz Athéné peploszának ünnepélyes átadását. Pár méterrel alattuk színes képernyőkön kavargott a modern világ ezer erőszakos csodája: gengszterek és rendőrök pisztolylövései dörentek, karateharcosok rúgásai puffantak, reccsent a csont, szakadt a hús, ömlött a vér. Burleszkjelenetek mellett szerelmi küzdelem zajlott, történelmi dráma szomszédságában úrhajóskalandot vagy családi mozit pergetett a képmagnó. Színes állványokon zajos vásárlóserég kutakodott, sípolt a számítógép, csörögve csapódott a kassza-fiók. A szobákban, melynek falaira eredetileg a reformkor legjelesebb hazai műgyűjtőjének ókori régiségeihez illő környezetként került fel a Parthenon világhírű frízének másolata – a Szepességből Bécsbe szakadt udvari éremmintázó, Johann Daniel Böhm jeles munkája –, akkoriban a szlovák fogyasztói társadalom szereplői tülekedtek, hogy a videotéka (hol van ma már a videotéka?) harsogó választékából hazavigyenek maguknak pár órára egy-egy kazettányi amerikai vagy távol-keleti álmot...

De cifrább időket is látott már az eperjesi főtérre néző Pulszky-ház – eredetileg Zimmermann-ház – ódon homlokzata. Valamivel előtte, majdnem ott, ahol ma a kollégiumi épület sarkán a bárdot emelgeti az emlékdomborműre faragott bakó, hullott a porba több mint három évszázaddal korábban a gazdag polgár, Zimmermann Zsigmond feje – nem a Thököly fejedelemmel való cimborálásért, hanem azért, hogy az üres császári kincstárnak is juttasson némi koncot a vértörényszéket tartó Antonio Caraffa generális. A gyermek Pulszky Ferenc talán első „régészeti” leleteként kapargatta elő a labdaverte vakolat alól a szülői ház korábbi tulajdonosának nevét – és mivel a róla szóló elbeszélés, mint utóbb emlékirataiban írta, „felhevíté képzelődésemet”, talán ekkor ejtette először rabul a szívét a múltat megidéző különös történetek varázsa.

E történeteknek is szerepük lehetett abban, hogy a lengyel eredetű, a nemesi kutyabőrrel és a cselfalvi meg a lubóci birtokkal csupán Mária Teréziától megtisztelt família német anyanyelvű fia nem csupán – a kiváltságból eredő automatizmussal – a magyar rendi *natió*nak lett a tagja. Nem volt persze csekély ennek a nyomatéka sem:

---

* 200 éve született cselfalvi és lubóci Pulszky Ferenc Aurél (Eperjes, 1814. szeptember 17. – Budapest, 1897. szeptember 9.) politikus, régész, műgyűjtő, az MTA tagja, a Nemzeti Múzeum igazgatója. A Magyarországi Evangélikus Egyház idei tematikus évének – *Reformáció és kultúra* – egyik apropóját Pulszky Ferenc munkássága adta.

édesapja, Pulszky Károly, az evangélikus egyház és a híres-neves eperjesi kollégium felügyelője odahaza Goethe nyelvét használta, miközben megyéje, Sáros táblabírái körében magyar nemesként politizált, és hazafias kötődését olyan jeles férfiú barátsága jelezte, mint a régi századvég reformnemzedékének díszjele, Kazinczy Ferenc barátja, a Széchenyi Istvánnal is összevitázó Dessewffy József gróf. Az ifjú Ferencnél azonban nemcsak a privilégium fundálta a nemzetiséget: gyermekkorától szokott a magyar szóra, részben mert magyar pesztonkája volt, de azért is, mert édesanyja,

Fejérváry Apollónia rokonságánál, a komlóskeresztesi (ma Chmelov, Szlovákia) nyaralásokon ez járta, és később épp a nyelv miatt töltött el egy iskolaévet Miskolcon is. De ennél is fontosabb lehetett a tudatos közösségválasztás élménye. A több felől érkező ösztönzéseket maga a nyiladozó értelmű, erősödő személyiségű kamaszember – nem kevéssé a kollégiumi magyar társaságba hívó tanári példát követve – formálta olyan személyes meggyőződéssé, amellyel beiratkozott a formálódó modern magyar nemzet tagjai sorába.

A szellemi impulzus azonban megsokszorozódik, ha szeretettel fogadott személyes példa közvetíti. Édesanyjának bátyja, Fejérváry Gábor egyénisége, nézetei és magatartása gyakorolta a fiatal Pulszky Ferencre a legnagyobb hatást. Tizenöt éves volt, amikor 1829-ben Fejérváry odaköltözött az eperjesi Pulszky-ház emeletére és – az utca felől nézve – a jobb oldali hátsó szobákban helyezte el nevezetes műgyűjteményét, melyhez 1835-ben készült el installációként a még ma is a falakon kanyargó, már említett Parthenon-fríz másolat. A gyermektelen Fejérváry nemcsak anyagi, de főként szellemi örökösének szemelte ki éles eszű unokaöccsét, és további neveltetését is a maga kezébe vette. „Nagybátyám nézetei eltértek azoktól, amelyekkel eddig találkoztam – emlékezett vissza a fogékony tanítvány –, ő más körökbe [sic!] élt mindig, mint a sárosi táblabírák s felföldi mágnások; kitűnő könyvtára volt

már akkor, mikor hozzánk költözött [...]” A szemléleti különbségek okát mindjárt jobban értjük, ha tudjuk, hogy a régi századvég reformnemzedékébe tartozó, egykor aktív szabadkőműves Fejérváry nem tönkremenő birtokon élésködött a robotoló jobbágyok zsírjában, hanem nemesember létére vállalkozóként – a dubniki (Vörösvágás) állami opálbányák bérletéből – szerzett magának polgármódrá gazdagságot. „Fejérváry egészen az újkor embere volt – folytatja az unokaöcs –, ismerte a közigazdasági tanokat, de Smith Ádámnál még nagyobbra becsülte Benthamot, kinek híres utilitárius rendszere ez időben nálunk is kezdett elterjedni.”

A koreszmék iránt nyitott, az európai tudományos és politikai közvélemény minden rezdülését követő magatartás mellett az ambiciózus nagybácsi még egy életre szóló szenvedélyre szoktatta rá a szellemi narkotikumokra igencsak fogékony fiatalembert: a képzőművészeti remekművek szemlélésének élvezetére és megértésük vágyára. Olvasottságának módszeres irányítása mellett súlyt helyezett a gyakorlati élményekre is: föltárta előtte saját gyűjteményének kincseit, bevezette a hazai műértők és tudósok szűk, de lelkes társaságába, továbbá rendszeres időközönként magával vitte külföldi utazásaira.

Ha a manapság gyönyörűen felújított eperjesi főtéren sétálva megállunk a Pulszky-ház előtt, majd az üzletbe belépve fölpillantunk a Parthenon-fríz másolatára, megérezzük azt a teret, ahol a 19. század egyik legműveltebb magyar emberének szellemi világa formálódott.

* * *

Nemrég egy újabb Pulszky-ház tért vissza ünnepélyesen a nemzeti emlékezetbe.

Az előbb említettük Miskolcot, ahol Pulszky nemcsak a mindennapi beszédben, hanem iskolai szinten is belejött a magyar nyelvbe. De segített ebben a család mádi borgazdasága is, melyről az emlékiratokban ezt olvassuk: „Házunknál Eperjesen kizárólag németül beszéltek, szüretkor Mádon gyakorta magyarul, mert itt sok volt az alföldi ismerős és vendég.” Nos, máig megvan a birtok központi épülete, egy öreg barokk lakó- és présház, melynek első említése 1751-ből való, mikor is Pulszky Sámuel, az akkori tulajdonos adómentességet kapott az uralkodótól. A ház az idők során folyamatosan bővült, alatta pedig jelentős pincerendszert építettek ki, amelynek jó része ma is hozzá tartozik. Pulszkyék a 19. század végén eladták a szőlőt, azóta sok kézen megfordult, de ha meg is rogyant kissé az öreg ház, szerencsére nem annyira, hogy lebontsák.

Így azután amikor az 1990-es években a hegyaljai szőlő- és borkultúra reneszánsza kibontakozott, a szerencsés véletlen úgy hozta, hogy a Demetervin bortermelő vállalat vette kézbe a mádi Rákóczi utcára kifutó telek és a ház gondozását. Nagyszerűen felújították és manapság borospinceként üzemeltetik, mi több, a tulajdonosok, Demeter Ervin és Kulcsár Edit úgy határoztak, emléktábla őrizze a nagy előd emlékezetét. A bronzportréval díszített táblát 2014 szeptemberében, a mádi furmintünnepen avatták fel, és azóta büszkén hirdeti: „A mádi szüreteken sokszor vendégeskedett e családi házban Pulszky Ferenc (1814–1897) tudós, politikus, író, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója.”

* * *

Késő barokk kastélyépítészetünk egyik gyöngyszeme a Forgách grófok hajdani fészke a Nógrád megyei Szécsény városában. Az egykori vár platóján a 17. században gótikus alapokon emelt épületben töltötte életének talán legboldogabb időszakát, az 1840-es évek második felét Pulszky Ferenc. Ezt a boldogságot azonban nem a politika hozta meg a reformellenzéki küzdelmekben ekkor már komoly hírnevet szerző, elsősorban Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Eötvös József és Batthyány Lajos barátjaként és harcostársaként tevékenykedő fiatalembernek, hanem egy mély tüzű, fekete szempár...

Vagy még inkább a francia történetírás egyik klasszikus remekműve? Ha a Belvedere felől a bécsi Landstrasse kerületen át a Duna-csatornához tartunk, az egyik utcácskában pompás empire palota bukkan elénk: Andrej Kirilovics Razumovszkij hercegnek, minden oroszok cárja bécsi követének építtette 1806-ban Louis de Monoyer. A herceg mecénási tevékenységét számon tartja a zenetörténet, és joggal, mert itt mutatta be csodálatos *V. szimfóniáját* Ludwig van Beethoven. Évtizedekkel később a teleknek a mai Salmgasse felé eső részét eladták, hogy

A Pulszky-ház Eperjesen

az új tulajdonos, Johann August Walter 1826-ban emelt biedermeier hangulatú, „palotaszerű villájának” adjon helyet. A prózai tulajdonoscsereben korszakváltó szimbólum rejlik: a születés arisztokráciáját lassan felváltja a pénz arisztokráciája... De a nemes muzsika otthon van ebben a házban is: a harmincas évek végén kedvelt vendége Liszt Ferenc, mert az új tulajdonos, a sikeres bankár egyetlen leánya is érti, sőt maga is magas szinten műveli a zenét. Pulszky, aki eredetileg a hamburgi követtel való megismerkedése miatt került Walterék szalonjába, egy látogatása alkalmával tanúja volt annak, hogy „Mr. Clarke, az angol követségi titkár a kisasszonynak köszönettel adott vissza egy könyvet, melyet tőle kölcsönzött volt. Azon rossz szokásomnál fogva – idézte fel a történeteket emlékirataiban –, hogy minden könyvet kezembe veszek, melyet az asztalon heverni látok, ebbe is belepillantottam. Guizot híres munkája volt, az *Histoire de la Civilisation*. Miután ily könyv nem tartozik azok közé, melyeket az ember egy divatos szalon asztalán találni szokott, megkérdeztem a kisasszonyt, olvasta-e?

– Természetes, hogy olvastam.

– De ez komoly egy munka, nem annyira mulattató, mint inkább fárasztó s eszméket ébresztő.

– Hát nem teszi fel rólam, hogy komoly munkával foglalkozzam?

Meg voltam lepetve, s kerestem alkalmat, hogy hosszabb beszélgetésbe ereszkedhessek az igen csinos, fekete-fürtű, fekete szemű kisasszonnyal, kiben a műveltség oly magas fokát fedeztem föl, minővel eddig alig találkoztam. Walterék több év óta a nyarat fürdőikben töltötték, télen minden kitűnő idegen, ki Bécsbe jött, estélyeiken megjelent; a család ismert tehát mindenkit, külföldi írókat, művészeket, államférfiakat, köztük többeket, kiket én is ismertem. Találkozott tehát sok érintkezési pont a társalgásban, s ami engem még inkább meglepett, Teréz kisasszony olvasta volt az *Allgemeine Zeitung* melléklapját, s ismerte cikkeimet.”

Fölösleges bogozgatni egy szerelem gubancának ezer racionális és irracionális szálát. Meddig fokozható a boldogság, ha a választott nemcsak szép, művelt és gazdag, de még rajongójának írásait is olvasta? Márpedig közismert, hogy az íróember elfogultságánál kevés drágább portéka akad a nemes hiúság vásárán... Elég annyi, hogy ettől kezdve a szerelem misztériuma és hamarosan a házasság köteléke is összekapcsolta Walter Terézt és Pulszky Ferencet, akik a bankár papa és a bányavállalkozó nagybácsi pénzéből vették meg a tönkrement Forgách grófok egykori szécsényi rezidenciáját és rendezték be családi fészeknek. A londoni száműzetésben Teréz asszony megható színekkel idézte fel a szécsényi mindennapokat, a szűkebb és tágabb környezetet, és mindennek háttérében magyarrá válásának történetét. A szécsényi evangélikusok pedig, akik a kastéllyal szemközt magasodó, szép templomukat elsősorban Pulszkyék áldozatkészségének köszönhetik, több emléktáblán is őrzik a bécsi szerelem véletlenjéből köztük települt mecénás áldott emlékét.

***

Amikor annyira vártan, és mégis oly hirtelen és váratlanul szárba szökkennek az 1848-as népek tavaszának első forradalmi virágai, Pulszky is az első hírekre otthagya Szécsényt, és Pestre sietett – egész életében mindig ott szeretett lenni, ahol eldőlnek a dolgok. Előbb a márciusi ifjúság és a hozzájuk csatlakozó, mérsékelt liberális politikusok alkotta úgynevezett Közcsendi Bizottmány, a forradalomban született ideiglenes városi hatalom tagja lett, majd amikor pár nappal később Pozsonyba utazott, Kossuth mindjárt a pénzügyminisztérium államtitkári tiszttel kínálta meg. Előbb azonban kormánybiztosi kinevezéssel sietett vissza Pestre, hogy Klauzál Gáborral és Szemere Bertalannal együtt vigye az ügyeket mindaddig, amíg a polgári átalakulást biztosító törvények szentesítve nincsenek, és a kormány is meg nem érkezik a fővárosba. Ekkoriban oldotta meg sikeresen a székesfehérvári – főképp a kiváltságos német polgárság által szított – zsidóellenes zavargások lecsillapítását is, hatásosan oltalmazva

a kormány tekintélyét, eljárásában mesterien vegyítve a katonai és a pszichológiai fenyegetést a mulatságos, de hatásos teatralitással.

Pulszky azonban nem sokáig maradt Pesten. Mivel a Batthyány-kormány kizárólag az uralkodó személyének közöségét tekintette az egyetlen kapocsnak, amely Magyarországot a birodalom többi részéhez fűzte, egyik legfőbb célkitűzése az így felfogott magyar önállóság kormányzati eszközeinek mielőbbi megteremtése volt; ebben a politikában a király személye körüli minisztérium értelem szerint a magyar külügyminisztérium feladatkörét töltötte be. Még májusban ide kapott államtitkári kinevezést a volt kormánybiztos, és Esterházy Pál herceg, az öreg diplomata örömmel üdvözölte, hogy ügyes helyettese nemcsak a hivatali rutintól szabadította meg, de a kényesebb ügyekben az aláírás felelősségétől is.

Ha tehát manapság éppen Bécs belvárosában barangolunk, és megállít minket a Bankgasse 4–6. számú épületének, Franz Hildebrand 1784-ben elkészült remekművének nemes homlokzata, akkor tudnunk kell, hogy a Magyar Udvari Kancellária egykori székhelye – manapság hazánk ausztriai nagykövetsége – azon a forradalmi nyáron egyben az államtitkár otthonául is szolgált.

Noha mind világosabbá vált, hogy a bécsi udvar mérvadó körei kettős játékot játszanak, és arra várnak, hogy a kellő pillanatban visszavehessék a Magyarországnak tavasszal adott engedményeket, a magyar vezetés egyelőre igyekezett rászorítani az osztrák kormányt mindannak biztosítására, ami az áprilisi törvények értelmében neki járt. A helyzet komolyodását jelezte, hogy az államtitkárnak hamarosan már titkos nyugat-európai fegyverrendeléseket kellett kifizetnie, és egyedül folytatta a politikai tojástáncot is, mert az összeütközést kikerülhetetlennek látó Esterházy herceg lemondott és visszavonult az ügyek intézésétől. A szeptemberi izgalmas napokban, amikor már átkelt a Dráván az intervenció horvát serege, hogy Pestig meg se álljon, Pulszky a vezér, Josip Jellačić altábornagy kétszínű játékát leleplező iratokat plakátotzatott ki a bécsi utcákon, hogy újra megnyerje a magyar ügynek a császárváros népének rokonszenvét. Ám tudjuk, amire a Pákozdtól Bécsig elvonuló ellenséget üldöző magyar sereg a császárváros alá ért, késő volt már: Jellačić csapatai helyett immár Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy reguláris erői álltak a schwechati síkon, és ágyúinak sortűzére bizony nyakukba kapták a lábukat a puskaport addig nemigen szagoló, gyakorlatlan nemzetőrök... Itt esett át Pulszky is a tűzkeresztségen, amikor Kossuth oldalán maga is hasztalan igyekezett megállítani a szaladókat a csataterén.

A bécsi udvar mindezek miatt az október 6-i második bécsi forradalom egyik főkolomposaként kerestette Pulszkyt szerte a birodalomban, aki így majd csak tizennyolc évvel később lépte át újra a bankgassei palota küszöbét...

A Parthenon-fríz másolata az eperjesi Pulszky-házban

* * *

A londoni St. Petersburg Place nevű utcában több templom is található. Egyik végében egy óriási zsinagóga emelkedik, középen egy anglikán templom, a másik végében pedig, ahol a Moscow Roaddal találkozik, egy pravoszláv templom tárja kapuit kifelé, hogy a híveket becsalogassa. A Máté apostol nevét viselő anglikán istenházával szemben van egy ház, amely olyan, mint az angol házsorok számos helyen, vagyis mintha egy háztömb lenne, de mégsem az: ahány kapu, annyi ház. Mindegyikhez három ablak tartozik, a szerkezet még a 18. századból való, György-kori,

úgynevezett „terrace house”, de persze ma már modernizálódott az átalakított környezetben. Itt töltötte a londoni évek jelentős részét a gyermekekkel gyarapodó Pulszky család.

Bár külföldre kerülésének körülményei máig nem mindenben tisztázottak, az nem kérdéses, milyen elsősorúan szolgálta az emigráció céljait az odahaza halálra ítélt volt külügyi államtitkár. A tudományos és művészeti világgal kialakított kapcsolatai révén hamar kedvelt társasági ember lett, így ha „őfelsége kormánya” nem is fogadta hivatalosan, a magánérintkezésben módja nyílt eszméket cserélni a vezető külpolitikussal, köztük is elsősorban Lord Palmerston külügyminiszterrel. Az a magyarbarát társaság – tulajdonképpen értelmiségi kör –, amelyet Pulszky verbuvált, emellett nem elégedett meg a pusztá szimpátiával, hanem magyarbarát cikkeivel, információkkal látta el a szigetország tizennégy vezető napilapját. Ha szerény mértékben is, de erőfeszítései hozzájárultak ahhoz az angol döntéshez, hogy akár flottamozgósítással is hajlandóak legyenek támogatni a menekültek kiadatását megtagadó Törökországot.

Pulszky sokat tett a Kütahyába internált Kossuth kiszabadításáért, még többet angliai és amerikai körútjainak sikeréért. Louis Bonaparte államcsínyre azonban jó néhány esztendőre visszafogta az emigrációs reményeket, és miután felesége és gyermekei is szerencsésen kijutottak, az ötvenes években – mai szóval élve – szabadfoglalkozású értelmiségiként, cikkei, előadásai honoráriumából, továbbá a Walter nagyszülők segítségével tartotta el családját. Tudománytörténeti érdeme, hogy egy nevezetes előadásával komoly hatást gyakorolt a British Museum kiállításpolitikájának megváltozására is. Mindezek miatt komoly a remény, hogy születésének bicentenáriumán a St. Petersburg Place épületén tábla örökíti meg londoni tartózkodásának emlékét.

A Pulszky-ház Londonban

***

Az 1850-es évek végén az olasz egységmozgalommal kapcsolatos nagy remények újra aktivizálták a Kossuth-emigrációt. Pulszky hallatlanul fontos posztot vállalt: az ideiglenes kormány szerepét ellátó Magyar Nemzeti Igazgatóság ügyvivői tisztét a legfontosabb szövetséges, a Szárd–Piemonti Királyság miniszterelnöke, Camillo Benso di Cavour gróf oldalán. Amit lehetett, ő is megtett azért, hogy – a nagyhatalmi érdekellentétek ügyes kihasználásával kombinálva – lehetőleg egyszerre robbanjanak a térségben mindazok a válságócok, amelyekben Ausztria elnyomóként volt érdekelt. Leginkább 1859–1861 között állt fenn annak esélye, hogy az észak-itáliai háború és egy újabb magyar szabadságküzdelem egyidejű kitörése ugyanúgy paralizálja a Habsburg-abszolutizmust, ahogyan az 1848-ban történt. A hazai politikai elit azonban csak formálisan állta meg a negyvennyolcasság próbatételét. Végző soron sokallta az emigráció demokratikus programját és a nemzetiségeknek kilátásba helyezett jogokat, így mindinkább az „olcsóbb” megoldás felé hajlott: engedni a 48-ból (vagyis lemondani a birodalom javára az állami önrendelkezés meghatározott részéről), és a magyar szupremáciának a történelmi országterületen való fenntartása érdekében, a többi népek feje felett, kiegyezni a dinasztiával.

Kossuthék természetesen világosan felismerték a magyar uralkodó csoportoknak ezt az erősödő politikai irányvételét. Ám mindaddig, amíg a bécsi udvar még a Deák Ferenc nevével fémjelzett egyezkedő programot is

sokallta, volt értelme a további emigrációs erőfeszítéseknek, hiszen minden nemzetközi konfliktus életveszélyes válsággal fenyegette a Habsburg Birodalmat, továbbá 1848/49 megmutatta, hogy a legszerényebb magyarországi törekvések számára is mennyire létfontosságú a kedvező nemzetközi légkör biztosítása. A hatvanas évek ez irányú mozgalmában azonban Pulszky már nem vállalt részt, mert 1861-ben politikailag szakított Kossuthal. Miközben családjával együtt igen közeli viszonyba került Giuseppe Garibaldi tábornokkal, egyben politikailag is rá hivatkozva fordult szembe Kossuth ekkori úgynevezett kivárási politikájával. Tétlenségtől szenvedve, tettvágytól úzve, az emigránsok egy része nagy reményeket táplált egy önálló dalmáciai garibaldista akció iránt, ettől várva, hogy fellobbantsa a magyarországi forradalmi felkelés lángját. Az emigráció vezetője azonban csak azzal a feltétellel vállalta a jeladás és támogatás erkölcsi kockázatát, ha a forradalmi kezdeményezés valamilyen osztrákellenes nagyhatalmi kombinációba illeszkedik. Erre azonban egyelőre még nem volt kilátás, így kitarásra, egy újabb nemzetközi bonyodalom kiváráására biztatta türelmetlen honfitársait – mert ha nagyhatalmi garanciák nélkül törne ki a felkelés, vajon ki viselné a leveretés és a megtorlás erkölcsi felelősségét?

Másképp látta ugyanezt a problémát Pulszky Ferenc. Garibaldi vagy Cavour? – élezte ki a kérdést, elítélve a tétlen monarchia melletti várakozást, majd nyomatékkal hangsúlyozta Kossuthnak szóló levelében: „...én avval fogok csak járni a válság percében, ki tesz, nem avval, ki akadályoz.” Nem nehéz kitalálni, hogyan hathattak e sorok a közéleti cselekvést pályája első percétől kezdve kivételes felelősségtudattal átélő Kossuth Lajosra. Méghogy ő nem tesz, hanem csak akadályoz? Ő, akit a korai emigrációs idők mazzinista típusú, „forradalomcsináló” kísérleteinek kudarcra óta talán a legtöbbet kínozott az a dilemma, miszerint tenni, amikor nincs itt az ideje, éppoly hiba, mint nem tenni, amikor pedig ennek jön el az órája. Az érzelmi bántás mellett azonban talált kifogásolnivalót az indoklásban is. Garibaldi vagy Deák? – így szövelt Pulszky formulája –, mert ha Garibaldi kísérlete nem sikerülne – folytatódik az érvelés –, akkor nem lehet mást tenni, mint Deákhhoz csatlakozni, és kiegyezni Ferenc Józseffel. De a kényszerű akciószünetből még egyáltalán nem következik, hogy Deákékat kellene támogatni – mutatott rá Kossuth: „Végre is, ha csak aközt kellene választanom, hogy vagy tétlenségre leszek kárhóztatva vagy rosszat tegyek: én a tétlenséget választanom.”

Pulszky persze igyekezett megfelelni saját elvárásainak, így 1862-ben, amikor Garibaldi újra kísérletet tett arra, hogy Dél-Itáliából kiindulva felszabadítsa Rómát, csatlakozott hozzá, és még tiszteletbeli ezredesi rangot is elfogadott hadseregében. Ország-világ – s talán önmaga – előtt is bizonyítani akarta, hogy nem fél a garibaldista úton menni – amíg az egyáltalán járható. Ám a királyi csapatok sortüzei után egy nápolyi börtönben elmélkedhetett pár napig döntése helyességéről. A kaland végül szerencsés véget ért, és Pulszky kivált az emigrációs politizálásból. A hatvanas években hét gyermekével Firenzébe költözött, és szokása szerint – korabeli szóhasználattal – „nyílt házat tartott”, vagyis szalonjába csábította az akkori olasz világ szellemi és politikai előkelőseit. Eközben pedig a család – nem függetlenül a hazai birtokok zárlatát mind sikeresebben föloldani igyekvő rokon manőverektől – egyre nyilvánvalóbban készült a hazatérésre.

Ha a látogató fölfelé kapaszkodik a Via Bardi oldalában, és olyan magasra ér, ahonnan kinyílik előtte a szépséges Firenze panorámája, egy kis terecskén sajátos épületegyüttesre bukkan. „A Villa Petrovichnak volt egy terasza – mutatja be a helyszínt emlékirataiban Pulszky –, honnét a kilátás Flórencre [Firenze német neve], a Signoria tornyára, a Giotto Campanilejére, s a Brunelleschi kupolájára, a renaissance építészet ezen legmerészebb remekére, valóban bájoló. Gróf Petrovich nagyon szerette e helyet, s hogy az esztendő minden szakában s minden időjárásnál élvezhesse, üvegfalakat rakatott a terasz körül, azt befedette, s gyönyörű teremmé alakította át. Itt állítottam fel gyűjteményeim s könyvtáramat, nagyobb gyülekezetre alig lehetett képzelni szebb s alkalmasabb helyet. [...] Szombat este [...] barátainkat híttuk meg ide estélyre. Művészek, tudósok, írók, angol, francia s amerikai turisták, kiknek hozzánk

ajánlóleveleik voltak, s a flórenci társaság legmíveltebb része gyűlt akkor össze nálunk. Garibaldinus bajtársaim s republikánus barátaim némileg vörös színt kölcsönöztek ezen mulatságoknak, melyeknél sohasem hibázott jó zene, szép nők, szellemes társalgás s híres nevek. Feleségem rendkívül jó háziasszony volt; értett ahhoz, úgy összehozni a vendégeket, hogy senki se unatkozzék; maga is kitűnően értvén a zenéhez, nem volt zenési notabilitás, mely Flórencen keresztül utazva nem kereste volna a meghívást szombati estélyeinkhez [...].”

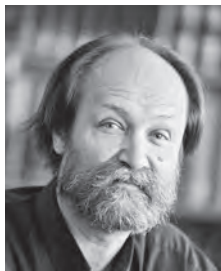
Az egykori Ágoston-rendi kolostor, amelyet a napóleoni időkben szekularizáltak, ma előkelő lakókkal teli társasház az Arno bal parti negyedében. Remélem, nem unalmas hír az olvasónak, hogy már ide is készül egy emléktábla, amely Pulszkyék és szalonjuk emlékét őrzi majd a reneszánsz kultúra fővárosában, amely épp akkor, pár évig egyben az egyesülő olasz királyság fővárosa is volt. Pulszky oly jól érezte magát ebben a közegben, hogy a Dante hatszázadik születésnapját ünneplő fölvonulásban ő is ott lépdelt a menetben „aranyos magyar bársonyruhában”, mert az iróniára örökké kész szellem most romantikus pátoszra hangoltan úgy találta, hogy „a híres száműzöttnek, az Anjou királyi ház hívének és pártfogoltjának emlékűnnepén nem hiányozhatott a száműzött magyar, ki Olaszországban talált menedéket”.

***

Pulszky végül 1866-ban valóban hazatért, ám olyan végtelenül szomorú családi tragédia közepette, ami elvette a kortársak és az utókor kedvét a gúnyolódástól. A visszakapott szécsényi birtokra ideiglenesen hazatérő Teréz asszonyt, továbbá Harriett lányát és Gábor fiát – pár hónappal korábban még Garibaldi trentinói önkénteseinek egyikét – néhány hét leforgása alatt elragadta a tífusz. A felfoghatatlan mennyiségű szomorúság ellen munkatúlterheléssel védekezett: aktív tagja lett a Deák-pártnak, 1869-től a Nemzeti Múzeum igazgatójának nevezték ki, az Akadémián osztályelnök, majd legvégül másodelnök lett, idővel a magyarországi múzeumok és képtárak országos főfelügyelője, emellett a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság, a Történelmi Társulat, a Régészeti Társaság, a Képzőművészeti Tanács és még tucatnyi egyéb hasonló szervezet aktív tagja.

Mivel benn lakott a múzeum épületében, ez lett a továbbra is méltán híres Pulszky-szalonná is. Leánya, a bájos és művelt Pulszky Polixénia (a régész Hampel József felesége) vállalta a háziasszony szerepét, és a múzeum Bródy Sándor utcai oldalán álló öreg fák talán még emlékeznek a szombat esténként megérkező, már idős Liszt Ferenc reverendájának suhogására vagy még inkább az ablakokból kihallatszó zongorajátékára, amellyel éppúgy varázsolta el magyar barátait, mint hajdanában Európa-szerte az európai romantika színe-virágát...

Pulszky utolsó otthonát a nagyszentmiklósi kincs híres ivócsanakjáról származó, busafejű, csavartszarvú szörny őrzi a Fiumei úti temető falához támaszkodó sírján.

Csorba László egyetemi tanulmányait az ELTE BTK történelem, könyvtár és levéltár szakán végezte 1973–1979 között. 1979-től az MTA Filozófiai Intézetében dolgozott előbb segédmunkatárs, majd munkatárs, végül főmunkatárs beosztásban. 1991-től az ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszékének docense. 1992–1993 között az Indianai Egyetem vendégprofesszora volt. 1998-tól 2003-ig a Római Magyar Akadémia tudományos igazgatójaként, 2003-tól 2007-ig igazgatójaként dolgozott. 2007–2010 között az MTA Történelemtudományi Intézetének igazgatóhelyettesi posztját töltötte be. 2010-től a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. 1989-ben a történelemtudomány kandidátusa, 2014-ben az MTA doktora tudományos fokozatot szerezte meg.